

IV. ПРОБЛЕМИ ДІАЛЕКТОЛОГІЇ ТА ОНОМАСТИКИ

Марина Волошинова

(м. Старобільськ)

УДК 811.161.2`282.2(477.52/.6)

ДИНАМІКА ЛЕКСИКИ ТРАДИЦІЙНОГО КУХОННОГО НАЧИННЯ В ГОВІРКАХ СХІДНОЇ СЛОБОЖАНЩИНИ

У статті здійснено лексико-семантичний аналіз назв тематичної групи лексики «Кухонне начиння» в межах новостворених східнослобожанських говірок. Під час дослідження встановлено функційну активність виявлених репрезентантів, проведено паралелі з говірками інших діалектів української мови. З метою виявлення динамічних процесів в заявленій групі лексики, номени проаналізовано на предмет визначення статичного й динамічного, трансформаційних процесів, які полягають в розширенні семантичної структури деяких мовних одиниць. З цією метою маніфестанти, зафіксовані в мовленні діалектоносіїв зіставлено з матеріалами Словника української мови за редакцією Б. Д. Грінченка.

Ключові слова: *говірка, діалект, семантика, динаміка, кухонне начиння, предметна лексика.*

Постановка проблеми. Харчування як особливий культурний код, складова частина існування людини завжди привертало увагу етнографів, лінгвістів, оскільки саме в ньому відтворено матеріальну й духовну культуру людства, відображено соціально-економічні умови, спадковість поколінь, споконвічні міжетнічні зв'язки. Разом з тематичною групою «Харчування» науковці досліджують лексику на позначення посуду й кухонного начиння, оскільки ці групи тісно взаємопов'язані й дають можливість комплексно вивчити найбільш архаїчний шар предметно-побутової лексики, артефакти, у яких представлено сферу задоволення щоденних матеріальних потреб людства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематичну групу лексики (ТГЛ) «Кухонне начиння» найгрунтовніше досліджено на матеріалі південно-західного наріччя. Так, назви їжі та кухонного начиння в українських говорах Східної Словаччини свого часу системно вивчила З. Т. Ганудель [4]. У роботі увагу приділено лексикологічному й лінгвогеографічному аналізу традиційного кухонного начиння зазначених говорів, зокрема у зв'язку із сусідніми українськими, словацькими, польськими й іншими діалектами, а також українською літературною мовою. Було встановлено обсяг і склад традиційних елементів досліджуваної ТГЛ, виявлено кількісний та якісний склад іншомовних нашарувань, продемонстровано загальні тенденції змін, які відбулися в лексиці у зв'язку з екстра- та інтралінгвальними чинниками.

Комплексне дослідження назв їжі й кухонного начиння в українських карпатських говорах, здійснене Е. Д. Гоцюю [6], містить лексико-етимологічний аналіз записаних номенів, ареальну характеристику карпатського говору; також з'ясовано співвіднесеність досліджуваних говорів з українською літературною мовою і з говорами інших діалектних континуумів.

Дисертацію В. П. Різник присвячено вивченню їжі й кухонного начиння в говірках надсянсько-наддністрянського суміжжя [9]. Авторка дослідила склад, шляхи формування й ареальну поведінку лексики; схарактеризувала шляхи проникнення й засвоєння запозичень, основні

принципи мотивації назв їжі й кухонного начиння. Було також виявлено міждіалектні зв'язки лексики надсянсько-наддністрянського діалектного суміжжя з лексикою інших говорів.

Аналізуючи стан дослідження предметної побутової лексики, зокрема й кухонного начиння, необхідно згадати дисертації, у яких українські діалектологи зверталися до системного аналізу, а також картографування предметної лексики. Це, наприклад, роботи К. Д. Глуховцевої [5] та Г. І. Мартинової [7]. Окремі розвідки, присвячені назвам кухонного начиння в говірках різних діалектів, представлено в публікаціях таких дослідників, як З. М. Бичко [1], Я. Ю. Вакалюк [2], С. Є. Панцьо [8], Г. М. Черноморець [10] та ін.

Мета статті – здійснити лексико-семантичний аналіз назв тематичної групи лексики «Кухонне начиння» в межах українських східнословобожанських говірок. Поставлена мета передбачає розв'язання **завдань**: на підставі даних польових досліджень установити функційну активність фіксованих лексем; виявити лексичні паралелі із суміжними й віддаленими діалектами української мови; відстежити динаміку в окресленій групі лексики. **Актуальність** нашої розвідки зумовлено тим, що назви кухонного начиння в межах східнословобожанських говірок ще не були предметом системного опису.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кухонне начиння розглядатимемо на прикладі двох лексико-семантичних груп (ЛСГ): «Назви начиння, що використовують під час приготування їжі» й «Назви допоміжного кухонного начиння».

Для семи 'хлібна лопата' зафіксовано однослівні репрезентанти *лопата* (30 населених пунктів (н. пп.) – 2, 4, 5, 7, 15 – 19, 21, 25, 26, 28, 30, 32, 33, 37, 39 – 46, 50, 53, 55, 56, 61) та словотвірний варіант *лопатка* (н. пп. 5, 21, 22, 38, 52). Інші дво- та трислівні назви – описові номени, які ілюструють функційне призначення реалії або матеріал, з якого її виготовлено: *хлібна лопата* (н. пп. 2, 6, 8, 11, 16, 24, 36, 49, 57), *лопатка для хліба* (н. пп. 9, 34, 60), *дерев'яна лопата* (н. пп. 8, 10, 13, 20, 23, 31, 35, 48, 51, 52, 59; н. пп. 23, 37 – *дерев'яна лопата*; н. пп. 1, 14, 27, 29, 36, 54, 58 – *лопата дерев'яна*), *дерев'яна хлібна лопата* (н. пп. 14, 47).

У літературній мові лексему *лопата* вживають на позначення знаряддя праці: 'знаряддя з довгим держаком і широким плоским кінцем, яке застосовують для згрібання, перекидання або насипання чого-небудь' або кухонного начиння: 'дерев'яне знаряддя для саджання хліба в піч і виймання його з печі' [СУМ, т. 4, с. 545]. На сучасному етапі реалія вийшла з ужитку у зв'язку зі зміною способів господарювання: *хлібна дерев'яна лопата / саддили нею хліб в піч і виймали / капуста ані лист кляли на лопату дерев'яну / тоді ложили туди кісто / і саддили у піч скрайу / шоп підходить / тоді дивились підійшло / брали на лопату / підсовували далі до гар'ачого / і там нік'а хліб / закривали за слонкою і нік'а хліб //* (н. п. 14); *була лопата така / ма'нен'ка / не така шо копайут' в огороді / а ма'нен'ка / спец'іал'на / ложили туди хліб і саддили у піч //* (н. п. 47).

Лексема відома західнополіським говіркам: *лопата* 'знаряддя з довгим держаком і широким плоским кінцем для саджання хліба у піч' [Аркушин, т. 1, с. 291], фонетичний варіант зафіксовано словником західноволинських говірок: *лупата* 'лопата, щоб саджати хліб у піч' [Корзонюк, с. 156].

У Словнику української мови за редакцією Б. Д. Грінченка (далі *Словник*) сему репрезентовано тільки лексемами *лопата*, *лопатка* 2) 'лопата пекарная' [СГ, т. 2, с. 376 – 377], що свідчить про суттєве поповнення репрезентативного фонду на сучасному хронологічному зрізі в основному за рахунок активного функціонування двослівних номенів.

Сему 'пристрій для просіювання' представлено назвами, з яких найуживанішою є лексема *сито* (59 говірок: н. пп. 1 – 40, 42 – 59, 61). Назва *решето* є активною у 24 говірках (н. пп. 1, 3, 6, 11, 14, 21, 22, 26, 30, 33, 35, 37 – 41, 46, 47, 49, 52, 54, 56, 59, 60), номен *в'ійалка* записано спорадично (н. п. 9).

Функційно активні номени є загальноуживаними, пор.: *сито* 'натягнена на обруч густа сітка, через яку просіюють борошно та інші сипкі речовини або проціджують що-небудь' [СУМ, т. 9, с. 208]; *решето* 'господарська річ у вигляді дерев'яного обода з натягнутою з одного боку дірчастою сіткою для просіювання чого-небудь (зерна, борошна)' [СУМ, т. 8, с. 524]. Як наголошує В. А. Власова, диференційною ознакою в найменуваннях начиння для просіювання може бути ступінь помелу зерна на борошно. Для випікання коржів, пирогів потрібне було борошно дрібне, розсипчасте, якість помелу повинна була бути високою, тому для просіювання користувалися ситом, хліб не вимагав такого ретельного помелу борошна, яке й просіювали за допомогою решета [3, с. 102].

Назви з таким же значенням зафіксовано в інших діалектах української мови: наддністр. – *решето* [Шило, с. 225], укр. слов. – *сито*, *сьито*, *сіто* [ЛА 1981, к. 99], укр. воронез. – *решето* (*решете*) [Авдеева, т. 2, с. 169], лемк. – *решето* 'натягнуте сито на дерев'яний ободок, що служить для просіювання зерна, муки' [СЛГ, с. 331].

Сталість лексики на прикладі аналізованої семи підтверджують матеріали *Словника* Б. Д. Грінченка, де на позначення пристроїв для просіювання зафіксовано лексеми *сито* 'сито' [СГ, т. 4, с. 124] та *решето* [СГ, т. 4, с. 14].

Кухонне начиння, що слугує для проціджування або протирання їжі, представлено низкою фонетичних варіантів. Найчастіше інформанти вживають номен *трушл'ак* (28 говірок – н. пп. 1, 5 – 7, 9 – 11, 13, 14, 22 – 25, 29, 31, 32, 35 – 38, 40, 42 – 45, 52, 55, 58; у н. пп. 32, 51, 56 – *трухл'ак*; у н. пп. 16, 18, 33 – *трухлак*). У 20 говірках виявлено літературну форму *друшл'ак* (н. пп. 3, 5, 6, 14 – 16, 19 – 21, 26, 27, 41, 48, 50, 52 – 54, 57 – 59), фонетичні варіанти якої не набули значного територіального поширення – *друшлак* (н. пп. 1, 12, 18, 30, 33, 47), *друшл'ак* (н. пп. 17, 21), *друшлак* (н. пп. 26, 34, 37). Зрідка трапляються номени з фонетичним оформленням, властивим для артикуляції російської мови: *дуришлак* (н. пп. 39, 43, 46, 56, 60, 61), *дуришлак* (н. пп. 1, 2, 4, 8, 37; у н. пп. 28, 49 – *дуришл'ак*).

Лексему *друшляк* етимологи виводять з нім. *Durchschlag* „пробійник; решето, друшляк”. В українську мову слово потрапило через посередництво польської, на ґрунті якої відбулася перестановка звуків [ЕСУМ, т. 2, с. 136].

Фонетичні варіанти, що постали на діалектному ґрунті, властиві й іншим говіркам: полт. – *душляк*, *трушляк* [Сизько, с. 29, 86], н-наддніпр. – *трухляк*, *трыхляк* [Чабаненко, т. 4, с. 137, 138], карпат. – *дуришляк*, *дришляк* [6, с. 117], укр. воронез. – *трухляк*, *трушляк* [Авдеева, т. 2, с. 238].

Словник за редакцією Б. Д. Грінченка подає назву *друшляк* зі значенням 'родъ металлическаго или глинянаго ситца, сосудъ съ дырочками въ днѣ, чрезъ который сцѣживаютъ воду съ варениковъ, лапши, макаронъ и т. п.' [СГ, т. 1, с. 450].

Отже, на прикладі проаналізованої семи бачимо, що збагачення репертуару лексем відбулося за рахунок наявності на сучасному хронологічному зрізі значної кількості фонетичних варіантів, співвідносних з літературною формою слова *друшляк*.

У ЛСГ «Назви допоміжного кухонного начиння» аналізуємо 4 семи. Мікропарадигму ‘паличка, якою збивають масло’ репрезентовано в 30 східнословобожанських говірках лексемами *кач’алка* (н. пп. 1, 2, 4–7, 12, 13, 15, 16, 18, 20, 22, 28–32, 37, 39, 42–44, 48–51, 53, 57, 58). Значно менш поширеною є назва *копистка* (10 говірок – н. пп. 3, 23, 29, 31, 35, 38–40, 47, 54), інші лексеми трапляються поодинокі: *вінч’ік* (н. пп. 1, 9, 21, 26, 41; у н. пп. 8, 11, 47 – *вінч’ік*), *віс’олка* (н. пп. 10, 15, 20, 21), *зби^евалка* (н. пп. 8, 24, 52, 56), *коло^отушка* (н. пп. 1, 59–61), *кописточ’ка* (н. пп. 19, 52, 54), *кач’алоч’ка* (н. п. 17), *коло^отуха* (н. п. 34), *бо^утушка* (н. пп. 27, 46), *тол’кушка* (н. п. 47), *пестик* (н. п. 14; у н. п. 33 – *пест’ік*), *сал^ото^ука* (н. п. 29).

У назвах *зби^евалка*, *коло^отушка*, *коло^отуха*, *бо^утушка*, *тол’кушка* чітко простежуємо мотив номінації – назва процесу, здійснюваного за допомогою реалії. Як зазначає Л. А. Власова, таке явище підтверджує загальну закономірність у номінації активних знарядь праці за функціями [3, с. 66].

Лексеми *кач’алка*, *пестик*, *салат’овка*, *копистка* в межах досліджуваного ареалу є полісемантичними, оскільки їх уживають на позначення кількох реалій: сема ‘дерев’яний товкач, яким розтирають мак, зерно’ – *кач’алка* (н. пп. 8, 11, 16, 21, 25, 29, 33–35, 37, 38, 40, 41, 52, 57); *сал^ото^ука* (н. пп. 19, 29, 50); *пестик* (н. п. 37); *копистка* (н. п. 32); сема ‘пристрій для розкочування тіста’ – *качалка* (н. пп. 1–5, 7, 8, 10, 11, 13–23, 25, 27–40, 42–55, 57, 59, 61). Причини цього явища можуть полягати в подібності функційного призначення предмета.

Літературне *копистка* ‘дерев’яна лопатка для розмішування чого-небудь’ [СУМ, т. 4, с. 281] – похідне утворення від *кописть*, що, своєю чергою, утворилося від псл. *копуть*, пов’язане з *kop-ati* ‘копати’ [ЕСУМ, т. 2, с. 567–568]. Лексема відома в західнополіських – ‘лопатка для розмішування рідкої страви’ [Аркушин, т. 1, с. 242], східностепових – ‘довгаста дерев’яна лопаточка для розмішування мамалиги, лемішки’ [МССУГ, с. 49], полтавських – ‘дощечка для вимішування тіста й страв, мішалка’ [Ващенко, с. 49], подільських говірках – ‘пристрій (дерев’яна паличка) для розмішування мамалиги’ [СПГ, с. 52] та в українських говірках Воронезчини – ‘весёлка’ [Авдеєва, т. 1, с. 174].

Назва *віс’олка* постала в російській мові від лексеми *весло*, у зв’язку із зовнішньою подібністю предметів, пор.: *весло* – м’шалка; узенькая лопаточка для м’шання растворов [Даль 1909, т. 1, с. 456–457]. Назву зафіксовано в говірках Одещини: *віс’олка* ‘копистка, якою мішають тісто’ [СДО, с. 22].

У *Словнику* за редакцією Б. Д. Грінченка наведено семантично близькі щодо обстежених говірок лексеми *копистка* й *кописточка*: 1) ‘веселка, деревянная лопатка для м’шання т’ста’; 2) ‘лопаточка’ [СГ, т. 2, с. 281] і словотвірний варіант лексем *колоту^ха*, *колоту^шка* – *колотівка* ‘мутовка’ [СГ, т. 2, с. 273]. Інші номени демонструють розбіжність у семантиці, пор.: *салат’овка* ‘дерев’яний посуд сь пестикомъ для толченія сала’ [СГ, т. 4, с. 98], номен *качалка* ‘скалка для раскатыванія т’ста и б’лья’ [СГ, т. 2, с. 227]. На прикладі цієї семи фіксуємо динамічні зрушення в лексиці, оскільки лексеми *качалка*, *копистка*, *пестик*, *салат’овка* в межах східнословобожанських говірок демонструють розширення семантичної структури. Збільшення кількості репрезентантів на сучасному зрізі відбулося також за рахунок наявності словотвірних варіантів і запозичень з російської мови.

Незначний набір лексем виявлено для семи ‘конус з трубкою для переливання рідини в посуд з вузькою шийкою’. Так, найуживанішим є репрезентант *л’їйка*, записаний у 60 говірках (н. пп. 1, 2,

4 – 61; у н. пп. 3, 12 – *л'ейка*); демінутив *л'ійоч'ка* (н. п. 3) та номен *во́ронка* (н. п. 30) представлено спорадично.

На думку етимологів, номен *воронка* виник на спільнослов'янському ґрунті, пор.: рос. *воронка* „лійка; яма конічної форми”, блр. *варонка* ‘яма конічної форми’, п. *wrona* „отвір, дірка”, ч. *vřana* „тс.”, блг. *врана* „отвір у бочці; чіп” [ЕСУМ, т. 1, с. 428].

В інших діалектних системах зафіксовано семантично тотожні з обстеженими говірками назви: чорнобильське – *л'ейка* ‘лійка для переливання рідини в посуд з вузьким отвором’ [ГСМ, с. 87], карпатське – *лійка* ‘лійка’ [ЛІА 1958, к. 176], українські говірки Воронежчини – *лійка* ‘воронка для переливання жидкостей’ [Авдеева, т. 1, с. 202].

У реєстрі *Словника* за редакцією Б. Д. Грінченка наявні назви *лійка*, *лієчка* в значенні ‘воронка’ [СГ, т. 2, с. 368]. Отже, на тлі збереження протягом століття формальної структури та семантики найуживанішого репрезентанта *л'ійка* лексика демонструє незначні динамічні зрушення на прикладі спорадично виявленого фонетичного варіанта *л'ейка* та запозичення з російської мови *воронка*.

Сему ‘велика розливна ложка’ репрезентовано спільнокореновими репрезентантами, найуживанішим з яких є *ополони́к* (55 говірок: н. пп. 1 – 12, 14 – 24, 26 – 54, 57, 58, 60), поодинокі зафіксовано безпрефіксне утворення *полони́к* (н. пп. 3, 25) і назву *полоу́ни́к* (н. пп. 14, 46, 61). Обмежена функційна активність у східнословобожанських говірках властива лексемі *ч'єрпнак* (11 говірок – н. пп. 1, 6, 14, 18, 33, 34, 44, 48, 55, 56, 59), яка є полісемантичною, оскільки реалізується також у семі ‘ківш з довгою ручкою, яким набирають воду’ (40 говірок – н. пп. 1 – 3, 5, 7, 9 – 13, 18 – 22, 25, 30, 32 – 35, 38 – 49, 52 – 54, 56, 57, 59, 61). Це відбулося внаслідок перенесення найменування за зовнішньою подібністю форми й функційних ознак цих двох реалій.

Спорадично виявлено номен, фонетичне оформлення якого збігається з російською мовою: *пова́р'ошка* (н. пп. 13, 32) – пор. *поварёнка*, *поварёшка* ‘большая разливная ложка, ковшъ’ [Даль 1909, т. 3, с. 356], що свідчить про вплив суміжних російських говірок на мовлення діалектоносіїв обстеженого ареалу.

В інших діалектних континуумах української мови зі спільною семантикою виявлено назви: зх.-поліс. – *полонік*, *полонік* ‘велика ложка для розливання рідких страв’ [Аркушин, т. 2, с. 67], *ополонік* ‘черпак’ [Аркушин, т. 2, с. 15], гуцул. – *полонік* ‘велика ложка, ополонік’; ‘черпак, ополонік’ [Негріч, с. 139; СГСБ, с. 323], буков. – *половнік*, *полонік* ‘ополонік’ [СБГ, с. 443], полт., рівн. – *ополонік*, *полонік* ‘велика ложка для розливання їжі’ [Ващенко, с. 68; Євтушок, с. 93], н.-наддніпр. – *полонік* ‘ополонік’ [Чабаненко, т. 3, с. 178], поділ. – *полонік* ‘черпак’ [СПГ, с. 76], *черпак* ‘начиння з ручкою для зачерпування рідини; складова частина ложки’ [СЛГ, с. 429].

Реєстр *Словника* Б. Д. Грінченка зі спільним значенням фіксує назви *ополонік* ‘разливная ложка’ [СГ, т. 3, с. 59], *полонік* ‘разливная ложка, большая ложка’ [СГ, т. 3, с. 287]. Для лексеми *черпак* у лексикографічній праці подано значення, пов’язані з іншими реаліями: 1) Черпакъ на длинной палкѣ или ведро съ короткой ручкой, вверхъ стоящей, для набіранія воды. 2) Родъ ковша для поливанія ризей [СГ, т. 4, с. 458], що підтверджує розширення семантичної структури цього номена на сучасному етапі. Як бачимо, найуживаніший репрезентант семи *ополони́к* не втратив своєї семантики та є активно вживаним на сучасному етапі, динаміку вбачаємо в розширенні семантичної структури номена *черпак* та в наявності поодиноких запозичень.

Репертуар семи 'щіточка для змащування сковороди' представлено маніфестантами, які не набули значного поширення на обстеженій території. Це похідні утворення від лексеми *перо*: *п'ір'це* (18 говірок – н. пп. 2, 16, 20, 23 – 25, 32 – 36, 39, 48 – 51, 56, 58; у н. пп. 10, 11 – *не^лр'це*), *п'ір'я* (11 говірок – н. пп. 1, 13, 14, 19, 30, 31, 37, 41, 52, 55, 59), *п'ір'яч'ко* (н. пп. 3, 20, 27, 38, 40, 61), *п'ір'йіна* (н. пп. 1, 9, 16, 47, 53), *п'ір'йінка* (н. пп. 8, 18, 29, 43, 60), *не^лринка* (н. пп. 17, 42), а також назви *ш'ч'ітка* (н. пп. 14, 15), *ш'ч'іточ'ка* (н. п. 8; у н. п. 54 – *ш'ч'іточ'ка*), *пом'зок* (н. пп. 1, 5, 6, 8, 19, 21, 37), *ма'зок* (н. пп. 14, 26, 28), *в'іхти^к* (н. пп. 37, 46, 47), *гус'ач'е не^лро* (н. п. 57).

У реєстрах діалектних словників інших мовних зон репрезентовано назви: гуцул. – *віхоть* 'квач' [Піпаш, с. 27], поліс. – *мазіло* 'мастило, яким змащують посуд для випічки', *мазка* 'квач для змащування сковороди жиром', *пудмазка*, *пудмазок* 'квачик або шматок сала для змащування сковороди' [Лисенко 1974, с. 120, 178], сх.-степ. – *підмазка* 'щіточка з кількох п'ір'їн, квач для змащування сковороди, дека, форми жиром', *п'ір'це* 'щіточка з п'ір'їн для змащування сковороди чи дека' [МССУГ, с. 74 – 75], укр. воронез. – *п'ір'це* 'кулинарна кисточка из нескольких куриных перьев, связанных вместе' [Авдеева, т. 2, с. 107].

Словник за редакцією Б. Д. Грінченка подає лексеми *квач*, *квачик*, *помаз'ок* 1) 'мазилочка'; 2) 'кисточка (для мазанія)' [СГ, т. 2, с. 232; т. 3, с. 292] без детальних пояснень; номени *віхтик*, *п'ір'яна*, *п'ір'це*, *п'ір'ячко*, *щітка*, *щіточка* [СГ, т. 1, с. 242 – 243; т. 3, с. 146, 178; т. 4, с. 527] подано для позначення інших реалій. На прикладі цієї семи відзначаємо якісні динамічні зміни, зумовлені наявністю на сучасному зрізі більшого набору репрезентантів семи (14 проти трьох, зафіксованих у *Словнику*). Це підтверджують і приклади, виявлені в інших діалектах.

Висновки дослідження. Проведене дослідження дає змогу дійти таких висновків. Виявлені репрезентанти в межах аналізованих сем можуть мати більшу або меншу функційну активність, що свідчить про наявність центру й периферії в мікропарадигмі, конкурування лексичних одиниць у системі діалекту. Серед найменувань, що мають відповідники в інших говірках української мови, виділяємо три групи. До першої відносимо назви, значення яких збігаються із зафіксованими в східнословобжанському ареалі, другу становлять семантично близькі номени, третю – лексичні одиниці з відмінним щодо обстежених говірок значенням.

На тлі загального збереження семантики функційно активних репрезентантів протягом століття в лексиці наявні динамічні тенденції, спричинені функціонуванням на сучасному етапі дво- (рідше трислівних) номенів, фонетичних і словотвірних варіантів лексем. Для деяких репрезентантів спостережено процес поступової архаїзації у зв'язку зі зникненням відповідних реалій з побуту. Дифузність, розмитість значення багатьох лексем дозволяє виділити групу номінативних одиниць, яким властива полісемантичність (розширення семантичної структури), що свідчить про якісні динамічні зрушення в лексиці.

Перспективи подальших наукових розвідок. Перспективи подальших розвідок убачаємо в розширенні джерельної бази, детальному описі інших ЛСГ традиційної предметної лексики східнословобжанських говірок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бичко З. Аналіз назв посуду і кухонного начиння в говірках Наддністрянщини / З. Бичко // Наук. зап. – Вип. 30. – Сер. : Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград : РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2000. – С. 21 – 28.

2. Вакалюк Я. Ю. Назви посуду і кухонного начиння в говірках Прикарпаття / Я. Ю. Вакалюк // Структура і розвиток українських говорів на сучасному етапі : XV респ. діалектол. нарада : тези доп. і повідомл. / відп. ред. М. Никончук. – Житомир, 1983. – С. 181.
3. Власова Л. А. Лексика кухонної утвари и посуды в орловских говорах : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Власова Людмила Аркадьевна. – Орел, 2002. – 269 с.
4. Ганудель З. Т. Бытовая лексика украинских говоров Восточной Словакии (названия пищи, посуды и утвари) : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. філол. наук : спец. 10.02.02 „Украинский язык” / З. Т. Ганудель. – К., 1980. – 21 с.
5. Глуховцева К. Д. Лінгвістичний атлас лексики народного побуту українських східнословобожанських говірок / К. Д. Глуховцева. – Луганськ : Альма-матер, 2003. – 181 с.
6. Гоца Е. Д. Назви їжі й кухонного начиння в українських Карпатських говорах : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Гоца Еріка Дюлівна. – Ужгород, 2001. – 466 с.
7. Мартинова Г. І. Подільсько-середньонадніпряньська діалектна межа (за даними побутової лексики правобережної Черкащини) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / Г. І. Мартинова. – К., 1993. – 19 с.
8. Панцьо С. Похідні номени групи „Посуд і кухонне начиння” у лемківському говорі / С. Панцьо // Українська філологія: школи, постаті, проблеми : зб. наук. пр. Міжнар. конф., присв. 150-річчю від дня заснування каф. укр. словесності у Львівському ун-ті (Львів, 23 – 25 жовт., 1998 р.) – Л. : Світ, 1999. – Ч. 2. – С. 48 – 51.
9. Різник В. П. Назви їжі та кухонного начиння в говірках надсянсько-наддністрянського суміжжя : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Різник Віра Петрівна. – Л., 2016. – 370 с.
10. Черноморець Г. М. Назви посуду, кухонного начиння у говорах Миколаївщини / Г. М. Черноморець // Проблеми української діалектології на сучасному етапі : тези доп. – Житомир, 1990. – С. 202 – 203.

ДЖЕРЕЛА ТА ЇХНІ УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

Авдеева – Авдеева М. Т. Словарь украинских говоров Воронежской области : в 2 т. / М. Т. Авдеева. – Воронеж : ИПЦ Воронеж. гос. ун-та, 2008. – Т. 1. – 2008. – 228 с., Т. 2. – 2012. – 306 с.; **Аркушин** – Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок : у 2 т. / Г. Л. Аркушин. – Луцьк : Вежа, 2000. – Т. 1 – 2; **Ващенко** – Ващенко В. С. Словник полтавських говорів: Вип. I / В. С. Ващенко. – Х. : Вид-во Харк. ун-ту, 1960. – 107 с.; **ГСМ** – Говірка села Машеве Чорнобильського р-ну. – К. : Довіра, 2003. – Ч. 3. – Матеріали до лексичного атласу української мови / укл. : Ю. І. Бідношия та ін. – 225 с.; **Даль 1909** – Толковий словарь живого великоруссаго языка Владимира Даля / под. ред. проф. И. А. Бодуэна де Куртенэ. – СПб. – М., 1909. – Т. 1. – 1903. – 1724 с.; Т. 3. – 1907. – 1782 с.; **ЕСУМ** – Етимологічний словник української мови : в 7 т. / редкол. : О. С. Мельничук та ін. – К. : Наук. думка, 1982. – Т. 1. – 631 с.; Т. 2. – 1985. – 570 с.; **Євтушок** – Євтушок О. М. Вивчення лексики говірок Рівненщини / О. М. Євтушок. – Рівне, 1997. – 164 с.; **Корзонюк** – Корзонюк М. М. Матеріали до словника західноволинських говірок / М. М. Корзонюк. – К. : Наук. думка, 1987. – С. 62 – 267; **ЛА 1958** – Дзендзелівський Й. О. Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області УРСР (лексика) / Й. О. Дзендзелівський. – Ч. I. – Ужгород, 1958; **ЛА 1981** – Ганудель З. Лінгвістичний атлас українських говорів Східної Словаччини (назви страв, посуду та кухонного начиння) / З. Ганудель. – Пряшів, 1981; **Лисенко 1974** – Лисенко П. С. Словник поліських говорів / П. С. Лисенко. – К. : Наук. думка, 1974. – 260 с.;

МССУГ – Омельченко З. Л. Матеріали до словника східностепових українських говірок / З. Л. Омельченко, Н. Б. Клименко. – Донецьк : ДонНУ, 2006. – 114 с.; **Негрич** – Негрич М. Скарби гуцульського говору: Березови / М. Негрич. – Л. : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. – 224 с.; **Піпаш** – Піпаш Ю. О. Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області) / Ю. О. Піпаш, Б. К. Галас. – Ужгород, 2005. – 266 с.; **СБГ** – Словник буковинських говірок / за ред. Н. В. Гуйванюк. – Чернівці : Рута, 2005. – 688 с.; **СГ** – Грінченко Б. Д. Словарь української мови : у 4 т. / Б. Д. Грінченко. – К., 1907 – 1909. – Т. 1 – 4; **СГСБ** – Гуцульські говірки. Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження. Словник говірки села Бродина Олекси Горбача / відп. ред. Я. Закревська. – Л., 2000. – С. 247 – 354; **СДО** – Москаленко А. А. Словник діалектизмів українських говірок Одеської області / А. А. Москаленко. – О., 1958. – 78 с.; **Сизько** – Сизько А. Т. Словник діалектної лексики говірок сіл південно-східної Полтавщини / А. Т. Сизько. – Д., 1990. – 100 с.; **СЛГ** – Пиртей П. С. Словник лемківської говірки / П. С. Пиртей. – Івано-Франківськ, 1986. – 461 с.; **СПГ** – Брилінський Д. Словник подільських говірок / Д. Брилінський. – Хмельницький : РВВ, 1991. – 117 с.; **СУМ** – Словник української мови : в 11 т. / ред. кол. І. К. Білодід та ін. – К. : Наук. думка. – Т. 4. – 1973. – 840 с.; Т. 8. – 1977. – 927 с.; Т. 9. – 1978. – 916 с.; **Чабаненко** – Чабаненко В. А. Словник говірок Нижньої Наддніпряни : у 4 т. / В. А. Чабаненко. – Запоріжжя, 1992. – Т. 1 – 4; **Шило** – Шило Г. Надністрянський регіональний словник / Г. Шило. – Л. : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. – 288 с.

СКОРОЧЕННЯ НАЗВ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ (Луганська область)

1. смт Троїцьке; 2. с. Привілля, Троїцький р-н; 3. с. Червоноармійське, Білокуракинський р-н; 4. с. Солідарне, Білокуракинський р-н; 5. с. Новобіла, Новопокровський р-н; 6. с. Березівка, Новопокровський р-н; 7. с. Павленкове, Новопокровський р-н; 8. смт Білолуцьк, Новопокровський р-н; 9. с. Височинівка, Марківський р-н; 10. с. Тарасівка, Троїцький р-н; 11. с. Новочервоне, Троїцький р-н; 12. с. Попівка, Білокуракинський р-н; 13. с. Павлівка, Білокуракинський р-н; 14. смт Білокуракине; 15. с. Осинове-1, Новопокровський р-н; 16. с. Донцівка, Новопокровський р-н; 17. с. Просяне, Марківський р-н; 18. смт Марківка; 19. с. Веселе, Марківський р-н; 20. с. Оборотнівка, Сватівський р-н; 21. с. Куземівка, Сватівський р-н; 22. с. Нижня Дуванка, Сватівський р-н; 23. с. Закотне, Новопокровський р-н; 24. с. Коломийчиха, Сватівський р-н; 25. с. Мілуватка, Сватівський р-н; 26. м. Сватове; 27. с. Петрівка, Сватівський р-н; 28. с. Караван-Солодкий, Марківський р-н; 29. с. Бондарівка, Марківський р-н; 30. с. Морозівка, Міловський р-н; 31. с. Півнівка, Міловський р-н; 32. с. Зориківка, Міловський р-н; 33. с. Великоцьк, Міловський р-н; 34. с. Стрільцівка, Міловський р-н; 35. с. Калмиківка, Міловський р-н; 36. с. Лиман, Старобільський р-н; 37. с. Підгорівка, Старобільський р-н; 38. с. Піщане, Старобільський р-н; 39. м. Старобільськ; 40. с. Чмирівка, Старобільський р-н; 41. с. Бутове, Старобільський р-н; 42. с. Литвинівка, Біловодський р-н; 43. с. Кононівка, Біловодський р-н; 44. с. Новолимарівка, Біловодський р-н; 45. с. Семикозівка, Біловодський р-н; 46. с. Плугатар, Біловодський р-н; 47. смт Біловодськ; 48. с. Макіївка, Кременський р-н; 49. с. Червонопопівка, Кременський р-н; 50. м. Кременна; 51. с. Варварівка, Кременський р-н; 52. с. Шпотине, Старобільський р-н; 53. с. Малохатка, Старобільський р-н; 54. с. Колядівка, Новоайдарський р-н; 55. с. Победа, Новоайдарський р-н; 56. смт Новоайдар; 57. с. Смолянинове, Новоайдарський р-н; 58. с. Новоохтирка, Новоайдарський р-

н; 59. с. Дмитрівка, Новоайдарський р-н; 60. смт Станично-Луганське; 61. с. Миколаївка, Станично-Луганський р-н.

Волошинова М. Динамика лексики традиционной кухонной утвари в говорах Восточной Слобожанщины

В статье осуществлен лексико-семантический анализ наименований тематической группы лексики «Кухонная утварь» в пределах новообразованных восточнослобожанских говоров. В ходе исследования установлена функциональная активность выявленных репрезентантов, проведены параллели с говорами других диалектов украинского языка. С целью выявления динамических процессов в заявленной группе лексики, номены проанализированы на предмет определения статического и динамического, трансформационных процессов, заключающихся в расширении семантической структуры некоторых языковых единиц. С этой целью манифестанты, зафиксированные в речи диалектоносителей сопоставлены с материалами Словаря украинского языка под редакцией Б. Д. Гринченко.

Ключевые слова: *говор, диалект, семантика, динамика, кухонная утварь, предметная лексика.*

Abstract

Voloshynova M. The Dynamics Of The Vocabulary Of The Traditional Kitchen Utensils In The Eastern Slobodian Dialects

Introduction. Food as a special cultural code, a part of human existence has always attracted the attention of linguists because the material and spiritual culture of the mankind has been reproduced in it, the social and economic conditions and the primordial interethnic relations have been reflected in it. As well as the thematic group “Food” the scientists are looking into the vocabulary that denotes the dishware and kitchen utensils because these groups are closely interrelated and provide the opportunity to study the most complex archaic layer of object-household vocabulary that presents the scope of meeting the daily material needs of the mankind.

Purpose. The purpose of the article is to present the lexical and semantic analysis of the names of the vocabulary thematic group “Kitchen Utensils” in the Eastern Slobodian dialects.

Methods. The methods of reseach are descriptive and comparative-historical ones. The descriptive method was applied to study the systemic organization of the lexical material under consideration, to determine the specificity of the semantic relations of the lexemes. With the help of the method of comparative-historical analysis the comparison of nominative units on different time sections was carried out to identify the static and dynamic vocabulary in the declared group.

Results. In the process of the study the following tasks have been solved: on the basis of the field research data the functional activity of the fixed lexemes has been established; the lexical parallels with adjacent and remote dialects of the Ukrainian language have been revealed; the dynamics of the object vocabulary has been traced.

Originality. The topicality of our study is due to the fact that the names of kitchen utensils within the Eastern Slobodian dialects have not been the subject of the systematic description yet.

Conclusion. The study provides the given conclusions. The representatives within the analyzed seme can have more or less function activity that indicates the presence of the center and periphery in the mycroparadigm, competition of the lexical units in system of the dialect. Among the names that have the

matches in other dialects of the Ukrainian language it can be distinguished three groups. In the first group we can put the names meaning of which coincides with fixed and recorded meanings in the Eastern Slobodian area, the second group is the semantically equal nomens, the third one is the lexical units with the different meanings compared with the dialects under consideration.

Against the background of the general saving for the century of the semantics of functionally active representatives the dynamic trends in the vocabulary caused by the functioning at the present stage of two- (rarely three-letter) nomens, phonetic and derivational varieties of lexemes can be traced. Diffuse, blurring of the meanings of many lexemes allows us to select the group of nominative units that is characterized by polisemantics (extension of the semantic structure) that indicates the dynamic shifts in the lexicon.

Key words: *sub-dialect, dialect, semantics, dynamics, kitchen utensils, object vocabulary.*

References

1. Bychko Z. Analiz nazv posudu i kukhonnoho nachynnia v hovirkakh Naddnistriianshchyny / Z. Bychko // Nauk. zap. – Vyp. 30. – Ser. : Filolohichni nauky (movoznavstvo). – Kirovohrad : RVTs KDPU im. V. Vynnychenka, 2000. – S. 21 – 28.
2. Vakaliuk Ya. Yu. Nazvy posudu i kukhonnoho nachynnia v hovirkakh Prykarpattia / Ya. Yu. Vakaliuk // Struktura i rozvytok ukrainskykh hovoriv na suchasnomu etapi : KhV resp. dialektol. Narada : tezy dop. i povidoml. / vidp. red. M. Nykonchuk. – Zhytomyr, 1983. – S. 181.
3. Vlasova L. A. Leksyka kukhonnoi utvary y posudy v orlovskykh hovorakh : dys. ... kand. fylol. nauk : 10.02.01 / Vlasova Liudmyla Arkadevna. – Orel, 2002. – 269 s.
4. Hanudel Z. T. Вытоваіа лексыка украінських говороів Восточноі Словакыі (назваыіа пышчы, посуды і утвары) : автoref. dys. на соыск. учен. степ. канд. fylol. nauk : spets. 10.02.02 „Український язык” / Z. T. Hanudel. – К., 1980. – 21 s.
5. Hlukhovtseva K. D. Lnhvistychnyi atlas lekсыky narodnoho pobutu ukrainskykh skhidnoslobozhanskykh hovirok / K. D. Hlukhovtseva. – Luhansk : Alma-mater, 2003. – 181 s.
6. Gotsa E. D. Nazvy yizhi y kukhonnoho nachynnia v ukrainskykh Karpatskykh hovorakh : dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.01 / Gotsa Erika Diulivna. – Uzhhorod, 2001. – 466 s.
7. Martynova H. I. Podilsko-serednonaddnippianska dialektna mezha (za danymy pobutovoi lekсыky pravoberezhnoi Cherkashchyny) : avtoref. dys. на здобуття наук. ступеня канд. filol. nauk : spets. 10.02.01 „Українська мова” / H. I. Martynova. – К., 1993. – 19 s.
8. Pantso S. Pokhidni nomeny hrupy „Posud i kukhonne nachynnia” u lemktivskomu hovori / S. Pantso // Українська філологія: shkoly, postati, problemy : zb. nauk. pr. Mizhnar. konf., prysv. 150-richchiu vid dnia zasnuvannia kaf. ukr. slovesnosti u Lvivskomu un-ti (Lviv, 23 – 25 zhovt., 1998 r.) – L. : Svit, 1999. – Ch. 2. – S. 48 – 51.
9. Riznyk V. P. Nazvy yizhi ta kukhonnoho nachynnia v hovirkakh nadsiansko-naddnistriianskoho sumizhzhia : dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.01 / Riznyk Vira Petrivna. – L., 2016. – 370 s.
10. Chernomorets H. M. Nazvy posudu, kukhonnoho nachynnia u hovorakh Mykolaivshchyny / H. M. Chernomorets // Problemy ukrainskoi dialektolohii на suchasnomu etapi : tezy dop. – Zhytomyr, 1990. – S. 202 – 203.

Dzherela

Arkushyn – Arkushyn H. L. Slovnyk zakhidnopoliskykh hovirok : u 2 t. / H. L. Arkushyn. – Lutsk : Vezha, 2000. – T. 1 – 2; **Avdeeva** – Avdeeva M. T. Slovar ukrainskykh hovorov Voronezhskoi oblasti : v 2 t. / M. T. Avdeeva. – Voronezh : YPTs Voronezh. hos. un-ta, 2008. – T. 1. – 2008. – 228 s., T. 2. –

2012. – 306 s.; **Chabanenko** – Chabanenko V. A. Slovník hovirok Nyzhnoi Naddnyprianshchyny : u 4 t. / V. A. Chabanenko. – Zaporizhzhia, 1992. – T. 1 – 4; **Dal 1909** – Толковный словарь живого великорусского языка Владимира Далия / pod. red. prof. Y. A. Vodуэна de Kurtenэ. – SPb. – M., 1909. – T. 1. – 1903. – 1724 s.; T. 3. – 1907. – 1782 s.; **ESUM** – Etymologichnyi slovník ukraínskoi movy : v 7 t. / redkol. : O. S. Melnychuk ta in. – K. : Nauk. dumka, 1982. – T. 1. – 631 s.; T. 2. – 1985. – 570 s.; **HSM** – Hovirka sela Masheve Chornobylskoho r-nu. – K. : Dovira, 2003. – Ch. 3. – Materialy do leksychnoho atlasu ukraínskoi movy / ukl. : Yu. I. Bidnoshyia ta in. – 225 s.; **Korzoniuk** – Korzoniuk M. M. Materialy do slovníka zakhidnovolynskykh hovirok / M. M. Korzoniuk. – K. : Nauk. dumka, 1987. – S. 62 – 267; **LA 1958** – Dzendzelivskiy Y. O. Linhvistychniy atlas ukraínskykh narodnykh hovoriv Zakarpatskoi oblasti URSR (leksyka) / Y. O. Dzendzelivskiy. – Ch. I. – Uzhhorod, 1958; **LA 1981** – Hanudel Z. Linhvistychniy atlas ukraínskykh hovoriv Skhidnoi Slovachchyny (nazvy strav, posudu ta kukhonnoho nachynnii) / Z. Hanudel. – Priashiv, 1981; **Lysenko 1974** – Lysenko P. S. Slovník poliskykh hovoriv / P. S. Lysenko. – K. : Nauk. dumka, 1974. – 260 s.; **MSSUH** – Omelchenko Z. L. Materialy do slovníka skhidnostepovykh ukraínskykh hovirok / Z. L. Omelchenko, N. B. Klymenko. – Donetsk : DonNU, 2006. – 114 s.; **Negrych** – Negrych M. Skarby hutsulskoho hovoru: Berezovy / M. Negrych. – L. : In-t ukraínoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy, 2008. – 224 s.; **Pipash** – Pipash Yu. O. Materialy do slovníka hutsulskykh hovirok (Kosivska Poliana i Rosishka Rakhivskoho raionu Zakarpatskoi oblasti) / Yu. O. Pipash, B. K. Halas. – Uzhhorod, 2005. – 266 s.; **SBH** – Slovník bukovynskykh hovirok / za red. N. V. Huivaniuk. – Chernivtsi : Ruta, 2005. – 688 s.; **SDO** – Moskalenko A. A. Slovník dialektizmiv ukraínskykh hovirok Odeskoi oblasti / A. A. Moskalenko. – O., 1958. – 78 s.; **SH** – Hrinchenko B. D. Slovar ukraínskoi movy : u 4 t. / B. D. Hrinchenko. – K., 1907 – 1909. – T. 1 – 4; **SHSB** – Hutsulski hovirky. Linhvistychni ta etnolinhvistychni doslidzhennia. Slovník hovirky sela Brodyna Oleksy Horbacha / vidp. red. Ya. Zakrevska. – L., 2000. – S. 247 – 354; **Shylo** – Shylo H. Naddnistriánskyi rehionalnyi slovník / H. Shylo. – L. : In-t ukraínoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy, 2008. – 288 s. **SLH** – Pyrtei P. S. Slovník lemkiivskoi hovirky / P. S. Pyrtei. – Ivano-Frankivsk, 1986. – 461 s.; **SPH** – Brylinskyi D. Slovník podilskykh hovirok / D. Brylinskyi. – Khmelnytskyi : RVV, 1991. – 117 s.; **SUM** – Slovník ukraínskoi movy : v 11 t. / red. kol. I. K. Bilodid ta in. – K. : Nauk. dumka. – T. 4. – 1973. – 840 s.; T. 8. – 1977. – 927 s.; T. 9. – 1978. – 916 s.; **Syzko** – Syzko A. T. Slovník dialektnoi leksyky hovirok sil pivdenno-skhidnoi Poltavshchyny / A. T. Syzko. – D., 1990. – 100 s.; **Vashchenko** – Vashchenko V. S. Slovník poltavskykh hovoriv: Vyp. I / V. S. Vashchenko. – Kh. : Vyd-vo Khark. un-tu, 1960. – 107 s.; **Yevtushok** – Yevtushok O. M. Vyvchennia leksyky hovirok Rivnenshchyny / O. M. Yevtushok. – Rivne, 1997. – 164 s.